

TOMASZ KRUSZEWSKI

Uniwersytet Wrocławski

Krajowy Zakład Ubezpieczeń Śląska w latach 1914–1945

Publikacja niniejsza ma na celu przedstawienie drugiego okresu w dziejach istotnej na Śląsku placówki ubezpieczeniowej. Pierwszy okres funkcjonowania tej instytucji został przedstawiony w innej publikacji¹. Krajowy Zakład Ubezpieczeń Śląska, będący elementem systemu opieki społecznej w prowincji śląskiej², powiązany był z najważniejszym organem tego samorządu, a mianowicie sejmem prowincjonalnym³.

Na LIII sejmie prowincjonalnym ustalono liczbę pracowników zakładu, w tym najważniejszych urzędników, a także zasady ich wynagradzania. Na czele Zakładu Ubezpieczeń stanąć miał I dyrektor, II dyrektor, zastępca dyrektora (urzędnicy ci zostali zatrudnieni dożywotnio). Należy dodać, że sejm został wyposażony w możliwość dożywotniego zatrudniania również kolejnych urzędników, ale w 1915 roku nie skorzystano z tej możliwości. Planowano też zatrudnić technicznych urzędników biurowych (ich ostatecznej liczby początkowo nie ustalono, a pierwszymi zostali kierownik biura, dietetyk i księgowy), 14 pracowników pomocniczych, 12 sekretarek (kandydatki musiały biegle pisać na maszynach). Kolejna grupa miała objąć gońców urzędowych, a także tak zwanych urzędników służby zewnętrznej, czyli urzędników podróżujących, którzy mieli na miejscu zamieszkania odwiedzać ubezpieczonych i badać, czy nie dopuszczają się na przykład jakichś oszustw (liczba gońców i urzędników zewnętrznych też nie została ustalona)⁴.

¹ Zob. T. Kruszewski, *Powstanie Krajowego Zakładu Ubezpieczeń Śląska i jego rozwój do 1914 roku*, [w:] *Studia historycznoprawne. Tom poświęcony pamięci Profesora Kazimierza Orzechowskiego* (= „Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo” 311), Wrocław 2010, s. 281–291.

² Zob. T. Kruszewski, *Organizacja opieki społecznej w działalności samorządu prowincjonalnego na Śląsku w XIX i XX wieku*, Wrocław 2010, *passim*.

³ Zob. T. Kruszewski, *Sejm prowincjonalny na Śląsku (1824–1933)*, Wrocław 2000, s. 376–377.

⁴ *Verhandlungen des 53. Provinziallandtages der Provinz Schlesien*, Drucksache nr 37 z 30 stycznia 1915 r., uchwała w Drucksache nr 116 z 8 marca 1915 r. Urzędnicy ci mieli — jako urzęd-

Stworzony w tym momencie system ubezpieczeń społecznych zaplanowano jeszcze w okresie pokojowym, jednak komplikująca się coraz bardziej sytuacja w kolejnych latach I wojny światowej i wzrastające zadania, wywołane przebiegiem działań wojennych, zmusiły organy samorządowe do dalszych działań. Na nadzwyczajnym LV landtagu w 1916 roku zdecydowano o ustanowieniu Wojennej Kasy Pomocy (*Kriegshilfskasse*). Pomoc nadzwyczajna była w trzecim już roku wojny światowej niezbędna, stąd decyzja LV sejmiku prowincjonalnego. Pomoc wojenna pochłaniała zresztą w tym momencie 15% wydatków rządu niemieckiego. Na pomoc taką w prowincji śląskiej potrzebne było w trybie pilnym ponad 2 mln RM, z czego 1 mln RM wydział prowincjonalny zamierzał pozyskać z nadzwyczajnej pożyczki z Prowincjonalnej Kasy Pożyczkowej. Pozostała część środków miała pochodzić z Krajowego Związku ds. Opieki nad Ubogimi (1250 tys. RM) i pożyczki z funduszy Śląskiego Prowincjonalnego Stowarzyszenia Ubezpieczeń Ogniwych (500 tys. RM). Spłata tych pożyczek miała rozpocząć się 1 kwietnia 1919 roku i potrwać do 31 marca 1926 roku⁵.

Poszerzenie oferty ubezpieczeniowej ze strony samorządowego Związku Prowincjonalnego (*Provinzialverband* — PV) nastąpiło na LVII landtagu w 1919 roku. Zakład ubezpieczeń na życie przejął w imieniu PV finansowanie utworzonego w 1918 roku śląskiego obywatelskiego ubezpieczenia obronnego (*Schlesische Bürgerwehrversicherung*). Dotyczyło ono osób, które aktywnie włączały się w obronę majątku prowincjonalnego, na przykład jako żandarmi pomocniczy (osoby takie były narażone na liczne zagrożenia). Zostało ono jednak już na LVIII sejmie w 1920 roku zniesione i zastąpione nowym o podobnej nazwie (*Einwohnerwehrversicherung*)⁶. W 1930 roku z kolei towarzystwo przejęło także zobowiązania ubezpieczeniowe z tytułu ubezpieczenia zdrowotnego mieszkańców miasta Leśnicy i innych miejscowości z sąsiednich powiatów, które w 1928 roku zostały włączone do miasta Wrocławia⁷.

Wspomniany tu LVII sejm prowincjonalny podjął także nie mniej istotną uchwałę o utworzeniu kolejnego prowincjonalnego towarzystwa ubezpieczeniowego, a mianowicie Publicznego Zakładu Ubezpieczeń od Odpowiedzialności (*Schlesische Provinzial-Haftpflichtversicherungsanstalt*), który miał także objąć

nicy prowincjonalni — podlegać *Provinzialordnung* (PO) z 1875 r., stąd też zmieniono regulaminy służbowe, tak by uwzględnić ich w tych przepisach, por. Drucksache nr 42 z 29 stycznia 1915 r.

⁵ *Verhandlungen des 55. Provinziallandtages der Provinz Schlesien am 16. und 17. Juli 1916*, Breslau [1916], Drucksache nr 2, *Vorlage des Provinzialausschusses, betreffend die Errichtung einer Kriegshilfskasse* z 13 lipca 1916 r. Pomoc miała być głównie przeznaczona dla zdemobilizowanych żołnierzy. Uchwała w Drucksache nr 6 z 17 lipca 1916 r.

⁶ *Verhandlungen des 57. Provinziallandtages der Provinz Schlesien vom 16. bis 20. März 1919*, Breslau [1919], cyt. dalej LVII L, Drucksachen nr 56 z 22 stycznia 1919 r. i uchwała nr 99 z 19 marca 1919 r. *Verhandlungen des 58. Provinziallandtages der Provinz Schlesien vom 11. bis 14. April 1920*, Breslau [1920], Drucksachen nr 65 z 4 marca i uchwała nr 120 z 13 kwietnia 1920 r.

⁷ *Verhandlungen des 10. Niederschlesischen Provinziallandtages vom 23. bis 27. März und vom 15. bis 17. April 1931*, Breslau [1931], cyt. dalej X NSL, Drucksache nr 16 z 17 stycznia 1931 r.

ubezpieczenia w razie wypadku. Z zachowanych dokumentów można dość łatwo ustalić motywy, którymi kierowano się przy zakładaniu drugiej już instytucji ubezpieczeniowej. Ta pierwsza, jak już była mowa, zajmowała się głównie ubezpieczeniami ogólnymi i zdrowotnymi, dlatego też zaliczano ją do grupy instytucji tak zwanych ubezpieczeń zwrotnych. Natomiast nie mogła realizować wielu innych ważnych funkcji ubezpieczeniowych. Utworzenie nowego towarzystwa ubezpieczeniowego poprzedziła dokładna analiza rynku ubezpieczeniowego w prowincji śląskiej. Badania oparto między innymi na analizie, gdzie Ślązacy ubezpieczali się od odpowiedzialności cywilnej oraz w razie wypadku. Przeprowadzono analizę liczby zawieranych umów ubezpieczeniowych, a także wpłaconych składek, mianowicie do wybuchu I wojny światowej liczba ubezpieczających się od odpowiedzialności została podwojona (od 1 do 2,4 mln), wzrosły też wpływy ze składek (od 22,6 do 52 mln RM). Podobne proporcje miały miejsce przy ubezpieczeniach wypadkowych. Wzrost płacących składki od 700 tys. do 1,2 mln, przy wzroście składek od 26,7 do 48,6 mln RM⁸. Zanalizowano też wszystkie grupy zawodowe, które ubezpieczały się w podanych zakresach (dominowali tu właściciele drobnych firm prywatnych, ale i rolnicy oraz różne grupy urzędników). Zbadano również, w których instytucjach ubezpieczeniowych dotychczas mieszkańcy Śląska ubezpieczali się od odpowiedzialności i wypadków najczęściej⁹.

Wobec tych powodów postanowiono utworzyć tę nową instytucję na LVII sejmie w 1919 roku. Jej celem były ubezpieczenia wypadkowe i od odpowiedzialności cywilnej (ostatecznie z wyłączeniem rolnictwa, gdyż stowarzyszenie zawodowe rolników posiadało już taką placówkę ubezpieczeniową)¹⁰. Jej kapitał zakładowy miał wynosić 1 mln RM (częściowo miał być zgromadzony poprzez emisję obligacji prowincjonalnych).

Podstawy działania towarzystwa ubezpieczeniowego zawierał przyjęty na LVII sejmie prowincjonalnym statut, który został zastąpiony nowym na IV landtagu dolnośląskim w 1927 roku. Nadzór nad zakładem należał do landtagu, PV i rady zarządzającej. Zadania sejmu prowincjonalnego ograniczały się do zatwierdzania kosztów działalności zakładu, wynagrodzenia jego urzędników, rachunków rocznych, przyjmowania rocznego sprawozdania, zmian w statucie i ewentualnego rozwiązania zakładu (§ 10 statutu, w nowym § 19). Dalsze zadania powierzono z kolei wydziałowi prowincjonalnemu (wybór dyrektora¹¹, ustalanie zasad wpłacania ubezpieczeń, zmiany w kapitale zakładowym, zasady wypłacania odszkodowań, zasady przeznaczania nadwyżek dochodów, zatwierdzanie

⁸ LVII L, Drucksachen nr 57, s. 4 i 5.

⁹ *Ibidem*, s. 13–15. Tabela z podanymi towarzystwami i informacjami statystycznymi o nich.

¹⁰ Por. szerzej *Die provinzielle Selbstverwaltung von Schlesien 1876 bis 1925*, Breslau 1927, s. 183 i 184.

¹¹ Nowy regulamin w § 15 dokonał tu istotnej zmiany, czyniąc dyrektorem zakładu starostę krajowego z urzędu. Wprowadzono też instytucję zastępcy dyrektora, *Verhandlungen des 4. Provinziallandtages vom 8. bis 12. März 1927*, Breslau [1927], Drucksache nr 30 z 7 marca 1927 r.

planu rocznego, wybór członków i zastępców rady zarządzającej, zatwierdzanie regulaminu zakładu i tym podobne). Zasadnicze zadania bieżące zarządu przejmowała rada zarządzająca, której przewodniczył z urzędu starosta krajowy (od 1927 roku występujący w funkcji dyrektora), a jego zastępcą był dyrektor zakładu (od 1927 roku zastępca dyrektora). Towarzyszyło im 6 członków i tyluż zastępców, wybieranych przez wydział prowincjonalny¹².

Radzie zarządzającej powierzono szereg dość szczegółowych zadań (§ 13 statutu). Było to między innymi bieżące kontrolowanie rachunków, rozpatrywanie skarg na osobę dyrektora, zatwierdzanie planów finansowych towarzystwa, ostateczne rozstrzyganie skarg na składki i odszkodowania. Dyrektor był zaliczany do wyższych urzędników prowincjonalnych i kierował dyrekcją zakładu ubezpieczeniowego, był też bezpośrednim przełożonym wszystkich urzędników zakładu. Statut wszedł w życie w momencie utworzenia zakładu (uchwała sejmiku prowincjonalnego z 20 marca 1919 roku)¹³.

Na X dolnośląskim sejmie prowincjonalnym dokonano istotnej zmiany statutu tego towarzystwa ubezpieczeniowego; miało to związek z pojawieniem się nowych form ubezpieczeń. Ostatecznie towarzystwo miało udzielać polis ubezpieczenia na życie, ubezpieczeń od wypadków, ubezpieczeń obowiązkowych i polisy autocasco¹⁴.

Podział prowincji śląskiej po I wojnie światowej wiązał się z podziałem majątku prowincjonalnego, a kwestia Krajowego Zakładu Ubezpieczeń Śląska na dwie nowe jednostki na Dolnym i Górnym Śląsku była jednym z najtrudniejszych problemów. Z inicjatywą wydzielenia nowego urzędu dla prowincji górnośląskiej wystąpił pismem z 8 sierpnia 1924 roku starosta krajowy Górnego Śląska Hans Piontek. Związek prowincjonalny w każdej prowincji powinien posiadać własny Krajowy Zakład Ubezpieczeń i Górny Śląsk na IV sesji sejmiku dolnośląskiego w 1925 roku taki właśnie wniosek zgłosił. Stał się on przedmiotem trudnej i burzliwej debaty, która analizowała różnorodne z tym związane okoliczności¹⁵. Po słowie zapoznali się w pierwszej kolejności ze stanowiskiem samego Krajowego Urzędu. To ostatnie było dość podzielone, urzędnicy z Dolnego Śląska nie byli entuzjastami tego podziału, natomiast dla urzędników pochodzących z Górnego Śląska utworzenie nowego urzędu było punktem honoru. Landtag górnośląski powołał nawet specjalną komisję, składającą się z 17 przedstawicieli pracodawców

¹² *Ibidem*, regulamin z 1927 r. wyjaśnił, że dwóch z członków zarządu musiało być jednocześnie członkami wydziału prowincjonalnego (§ 15).

¹³ LVII L, Drucksache nr 100. Drugi regulamin wszedł z dniem podjęcia uchwały, czyli dnia 11 marca 1927 r., IV NSL, Drucksache nr 70.

¹⁴ X NSL, Drucksache nr 14 z 2 lipca 1930 r., zmiana § 8 ust. 4 regulaminu towarzystwa. Dodać należy, że zachował się tylko jeden tom akt Krajowego Zakładu, zob. APW, PVS, sygn. 15A.

¹⁵ *Verhandlungen des 2. Niederschlesischen Provinziallandtages. 4. Tagung vom 5. bis einschl. 9. Mai 1925*, Drucksache nr 41 (obejmuje szereg różnych druków sejmowych). Wpierw pismo wprowadzające z 4 maja 1925 r., potem dołączone wcześniejsze stanowisko Krajowego Urzędu z 25 kwietnia 1925 r., a dalej kolejne dokumenty).

(na czele tej grupy stanął dyrektor cementowni w Groszowicach hrabia Ferdynand Prądyński) i 20 przedstawicieli pracobiorców (tej grupie przewodniczył faktor Bialas z Raciborza), by lepiej starać się o własny Urząd. Wytypowano także dwóch urzędników z urzędu przewodniczącego landtagu do prowadzenia pertraktacji we Wrocławiu. Byli to: Krajowy radca administracyjny Nemela i dyrektor biura landtagu Chrzonz. W samym urzędzie we Wrocławiu niczego nie załatwiono, bo 27 wyższych urzędników z Dolnego Śląska przegłosowało 8 z Górnego i urząd nie poparł swego podziału.

W tych okolicznościach sprawa musiała trafić do Berlina do pruskiego ministra opieki społecznej, ten jednak równolegle o sprawie zawiadomił ministra Rzeszy. Pisma do rządu wysyłali równolegle nadprezydent prowincji dolnośląskiej Hermann Zimmer i starosta krajowy Georg von Thaer. Minister w swej odpowiedzi z 7 października 1924 roku podniósł szczególne trudności z podziałem Krajowego Urzędu Ubezpieczeń, gdyż musiałyby się na to zgodzić oba sejmy prowincjonalne na Śląsku, ale nawet taka zgoda niczego by nie załatwiła, gdyż należało uzyskać zgodę Urzędu Ubezpieczeń Rzeszy jako jednostki nadrzędnej. Nawet jednak i to nie byłoby skuteczne, gdyż o zmianie liczb Urzędów Krajowych i okręgów ich działania na mocy § 1332 ustawy ubezpieczeniowej Rzeszy decyzja taka należała do wyższej izby parlamentu Rzeszy, czyli Rady Rzeszy.

Ta praktycznie niewykonalna operacja nie zniechęciła sejmu górnośląskiego, który na sesji 23 maja 1924 roku zalecił podjąć działania zmierzające do podziału Krajowego Urzędu Ubezpieczeń. Po podjęciu uchwały oczekiwano stanowisk samego Urzędu i sejmu dolnośląskiego. Starosta krajowy na Górnym Śląsku poinformował o istniejącej sytuacji także ministra opieki społecznej Rzeszy (pismo z 8 września 1924 roku). Jego zdaniem utworzenie nowej prowincji górnośląskiej było dostatecznym powodem, by nowa prowincja posiadała własny Krajowy Urząd Ubezpieczeń. Zauważył, że w Prusach każda prowincja miała własny urząd (nawet tak kadłubowa jak Marchia Graniczna Poznańskie–Prusy Zachodnie ze stolicą w Pile). Szermował w piśmie do ministra argumentem oszczędności (koszty dojazdu chorych z Górnego Śląska do Wrocławia). Ten argument okazał się jednak mieczem obosiecznym w ręku landtagu dolnośląskiego. Minister Rzeszy w odpowiedzi poinformował o przekazaniu sprawy Urzędowi Ubezpieczeń Rzeszy w celu zyskania jego opinii (pismo z 17 września 1924 roku).

Debacie na II sejmie dolnośląskim (czwarte posiedzenie) w 1925 roku towarzyszyły komplementarne i fachowo opracowane dokumenty, które pochodziły od samego Krajowego Urzędu Ubezpieczeń. Pierwszy z nich to memoriał z 1924 roku¹⁶. Warto przywołać argumenty przeciwko podziałowi Urzędu, które zostały w nim zawarte. Krajowy Urząd Ubezpieczeń był — zdaniem jego wyższych urzędników — samodzielną korporacją prawa publicznego, która nie zaliczała się

¹⁶ *Ibidem*, *Landesversicherungsanstalt Schlesien. Denkschrift über die Folgen einer Teilung der Landesversicherungsanstalt Schlesien. Kartenmaterial*, Breslau 1924.

do typowego do podziału majątku likwidowanego śląskiego związku samorządowego. § 1326 ust. 3 Ustawy Ubezpieczeniowej Rzeszy wyraźnie stanowił, że Krajowy Urząd jest wspólny dla obu śląskich prowincji. Ewentualny podział był możliwy tylko na mocy decyzji Rady Rzeszy (§ 1332), ale podział oznaczałby przecież zmianę treści § 1326 ust. 3, a na to była wprawdzie konieczna uchwała Reichstagu. Gdyby ustawodawca dopuszczał możliwość stworzenia dwóch odrębnych instytucji, dopuściłby taką możliwość w ustawie.

Natomiast Górny Śląsk argumentował, że w Prusach każda prowincja posiadała swój Krajowy Urząd, poza tym dla samorządności prowincjonalnej byłoby to korzystne; podział powinien nastąpić jak najszybciej, można by go utworzyć na bazie istniejącego od 1912 roku oddziału rentowego w Bytomiu. Zasadniczo jednak — zdaniem Krajowego Urzędu — wszystko prawie przemawiało za zachowaniem jednego urzędu. Urzędy nawet tam, gdzie ich okręgiem była formalnie jednak prowincja, borykały się z ogromnymi kłopotami finansowymi i zostały zmuszone sytuacją gospodarczą utworzyć wspólną strukturę dla 5 prowincji (Saksonia-Anhalt, Szlezwik-Holsztyn, Hanower, Hesja-Nassau i Nadrenia). Powierzchnia prowincji górnośląskiej była za mała (9732 km kw.) dla utrzymania odrębnego urzędu, potwierdzać to miały kłopoty urzędu w Szlezwiku-Holsztynie o powierzchni znacznie większej (15 035 km kw.). Śląski Krajowy Urząd i tak odniósł już ogromne straty po I wojnie światowej: w 1920 roku w rezultacie wykonania traktatu wersalskiego oddano Polsce wiele gmin z powiatów górowskiego, milickiego, namysłowskiego i sycowskiego oraz z powiatu raciborskiego (tutaj większość Czechosłowacji, fragment Polsce), co spowodowało utratę 71 tys. mieszkańców, w 1922 roku odbył się plebiscyt górnośląski i oddano Polsce województwo śląskie z 980 tys. mieszkańców. W latach 1923–1925 w wykonaniu konwencji genewskiej z 15 maja 1922 roku wielu ludzi opuściło dodatkowo jeszcze Niemcy i przeniosło się do Polski. Podział urzędu spowodować musiałby utratę dalszych 400 tys. mieszkańców i oba urzędy byłyby nierentowne. Z tej liczby 245 tys. osób zamieszkiwało górnośląski obszar przemysłowy (z tych 53 tys. było ubezpieczonych w ramach gwarectw).

W Palatynacie wypłacanie rent na poziomie 25 lub 31 tys. osób prowadziło do paraliżu finansowego z powodu niskich dochodów urzędu, a na Górnym Śląsku przejęto by około 49 tys. rencistów, czyli sytuacja była jeszcze gorsza.

Na Górnym Śląsku urząd należało zbudować od podstaw, a nikt nie przeprowadził szacunków, ile wyniosłoby kształcenie kadr (szkolenia, kursy, specjalne egzaminy), poszukiwanie specjalistów w całej Rzeszy (koszty osiedlenia, pozyskiwania mieszkań i tym podobnych). Zamiast tego wystarczyłoby utrzymać oddział filialny w Bytomiu i trochę tylko zwiększyć w nim kadry i odbyć nowe szkolenia dla urzędników.

Poza tym zakładano, że im większa będzie liczba ubezpieczonych, tym, już tylko z matematycznego punktu widzenia, byłoby to korzystniejsze dla nich. Szczególnie bolesna była strata na rzecz Polski Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego. W 1920 roku ubezpieczonych było 330 tys. górnośląskich górników, hutników i tym podobnych, w 1924 roku po stronie niemieckiej pozostało ich tylko 81 tys. Bardzo

niekorzystne były proporcje osób, które tworzyły dochody Krajowego Urzędu (pracujący), do tylko wykorzystujących świadczenia (renciści, inwalidzi). W 1920 roku na wspomnianą wyżej liczbę robotników już wtedy przypadało 100 tys. inwalidów (w tym 56 tys. inwalidów przemysłowych), w 1924 roku na 81 tys. robotników przypadało 31 tys. inwalidów przemysłowych i 69 tys. pozostałych, była to proporcja bardzo niebezpieczna i w zasadzie uniemożliwiająca stworzenie na Górnym Śląsku nowego urzędu. Podobnie było odnośnie do rencistów. Poparto się tu statystykami z kilku Krajowych Urzędów Ubezpieczeń (stan na 1 listopada 1924 roku):

Lp.	Okręg (porównanie do Górnego Śląska)	Roczne dochody ze składek	Liczba rencistów	Wypłacone renty
1	Środkowa Frankonia	6 288 312	31 092	3 792 000
2	Palatynat	4 562 676	25 065	2 949 000
3	Meklemburgia	4 424 700	31 328	3 698 000
4	Miasta Hanzeatyckie	13 955 448	52 237	6 256 000
5	Górna Bawaria	8 962 944	46 197	5 587 000
6	Górny Śląsk	5 128 000	49 217	5 840 000

Liczyby te mówiły same za siebie, nowo powstały urząd mnożyłby tylko deficyt, w warunkach dotychczasowego dużego okręgu łatwiej było zwalczać grożący deficyt. Może nawet i te argumenty dałoby się obalić, ale istniało jeszcze coś ważniejszego, ostatecznie uniemożliwiającego jakikolwiek manewr, a mianowicie zadania Urzędu i ich realizacja. Krajowy Urząd posiadał przecież bazę ośrodków leczniczych, która w zasadzie w całości po 1922 roku znalazła się w prowincji dolnośląskiej, zorganizowanie ich górnośląskich odpowiedników wymagałoby pozyskania zbyt dużej liczby środków finansowych.

Obok szpitala we Wrocławiu, o którym była już mowa, istniał szereg różnych placówek zdrowotno-opiekuńczych. Na sieć tych placówek nakładał się główny podział zadań Krajowego Urzędu, czyli a) opieka nad sierotami, b) opieka nad chorymi na wsi, c) opieka nad inwalidami, d) leczenie dentystyczne, e) zwalczanie chorób alkoholowych, f) leczenie tocznia (gruźlicy skóry) i innych odmian gruźlicy, g) zwalczanie chorób płciowych i tym podobne. Zwalczanie gruźlicy powierzone zostało prowincjonalnym sanatoriom w Bukowcu (powiat jeleniogórski) i Kamiennej Górze (to ostatnie tylko dla kobiet). Sanatoria te nastawione były na zwalczanie prątków gruźlicy. Nieco szersze zadania leczniczo-rehabilitacyjne powierzono sanatoriom w Wojkowie (powiat jeleniogórski) dla mężczyzn i w Kowarach (powiat jeleniogórski) dla kobiet. Natomiast sanatorium dziecięce w Kamiennej Górze miało zwalczać gruźlicę u najmłodszych pacjentów. Najwięcej chorych pochodziło właśnie z Górnego Śląska i oni właśnie corocznie zajmowali regularnie 30–35 łóżek.

Te argumenty nie mogły zostać podważone innymi, które podnosiły zalety utworzenia odrębnego urzędu na Górnym Śląsku. Zasadniczym z nich była odległość do pokonania dla petentów z prowincji górnośląskiej, którzy w każdej istotnej sprawie musieli jechać do Wrocławia, by w stojącym do dziś gmachu przy placu Dworeckim

(obecnie Hirszfelda) przybyć do właściwego urzędnika. Ten argument nie miał już większego znaczenia, choć był także później podnoszony w trudnej w tych kwestiach debacie. Najpierw toczyła się ona pośród urzędników Krajowego Urzędu¹⁷, potem na forum landtagu (posiedzenie 7 maja 1925 roku) i w obu przypadkach zdecydowanie opowiedziano się za odrzuceniem wniosku o podział urzędu¹⁸.

Dopiero na IV sejmie dolnośląskim wyrażono zgodę na podzielenie urzędu, co nigdy nie zostało zrealizowane. Kapitał założycielski zakładu dla prowincji dolnośląskiej miał wynosić 1 mln RM. Odpowiedzialność zakładu została tak skonstruowana, by wypłata wyższych sum mogła nastąpić w terminie nawet do trzech miesięcy. Okoliczność, że podział zakładu nie został jednak dokonany, tkwiła w głównej mierze w zasadach, na jakich miałby się on dokonać. Chodziło mianowicie o to, iż ostateczny kształt podziału majątku miał opracować specjalny sąd rozjemczy, który miały ustanowić obie śląskie prowincje. Sądowi temu do 1933 roku nie udało się jednak wypracować stanowiska odpowiadającego obu stronom¹⁹.

W 1920 roku ostatni sejm śląski powołał Wspólnotę Śląskich Zakładów Ubezpieczeń i Urzędzeń Socjalnych (*Arbeitsgemeinschaft schlesischer Versicherungs-träger und Wohlfahrtseinrichtungen*), która na mocy porozumienia przejęła zarząd zakładem i jego placówkami. Ostatecznie w prowincji górnośląskiej utworzono tylko towarzystwo ubezpieczeń obowiązkowych. Nastąpiło to na II landtagu na III sesji w czerwcu 1927 roku²⁰, po ostrej debacie, wywołanej dość szczegółowymi pytaniami o rentowność tego przedsięwzięcia ze strony posłów KPD²¹. Natomiast na IV sesji tegoż II landtagu w kwietniu 1928 roku przyjęto pierwsze budżety Górnośląskiego Towarzystwa Ubezpieczeń Obowiązkowych: *ex post* zatwierdzono budżet tymczasowy za 1927 rok (293 900 RM) i na rok 1928/1929 (289 600 RM)²². Kolejny budżet przyjęto na V sesji II landtagu w lutym 1929 roku (suma 316 500 RM)²³. Ten sam landtag zajmował się też stanem majątkowym Towarzystwa za rok 1927/1928. Zauważono, że ubezpieczenia na życie przyniosły 139 595,86 RM czy-

¹⁷ *Ibidem*, oznaczone jako Anlage 4, sprawozdanie z debaty w Urzędzie w dniu 7 kwietnia 1925 r. Podnoszono różne argumenty przeciwko podziałowi, choćby niebezpieczeństwo bałaganu przy podziale (generalny dyrektor hrabia F. Prądzyński), że „przez pierwsze 10 lat istnienia nowego urzędu robotnicy nic z niego nie będą mieli” (radca krajowy doktor Huch), jak leczyć chorych z Górnego Śląska, gdy nie ma tam sanatoriów i co gorsza — warunków klimatycznych (radca admiralicji w stanie spoczynku Meißner) itp.

¹⁸ *Ibidem*, *Stenographischer Bericht...*, s. 22 n. Posłem sprawozdawcą był nadburmistrz Wrocławia Otto Wagner. Uchwała w Drucksache nr 61 z 7 maja 1925 r.

¹⁹ *Ibidem*, Drucksache nr 30 i uchwała Drucksache nr 70.

²⁰ 2. OS. Prov.-Landtag, 3. Tagung 9–11 Juni 1927 [maszynopis, Ratibor 1927], Drucksache nr 74 z 1 czerwca 1927 r. i uchwała z 11 czerwca 1927 r. Tekst statutu zob. *Die Provinz Oberschlesien...*, R. 1927, nr 9, s. 97–100.

²¹ *Ibidem*, *Stenographischer Bericht...*, s. 244 nn.

²² 2. OS. Prov.-Landtag, *Beschlüsse des 2. Oberschlesischen Provinziallandtages — 4. Tagung — vom 2. bis 3. April 1928*, [maszynopis, Ratibor 1928], Drucksache nr 87 i 88 z 4 czerwca 1928 r. (była to druga część IV sesji).

²³ 2. OS. Prov.-Landtag, *Stenographischer Bericht über die Verhandlungen des II. Oberschlesischen Provinziallandtages — 5. Tagung — 11. bis 14. Februar 1929 — Ratibor — und 13. Mai*

stego dochodu, został on jednak prawie w całości utracony z powodu konieczności pokrycia zwiększonych wypłat z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego od nieszczęśliwych wypadków. Wypłaty z polis z tego tytułu spowodowały, że ów czysty dochód stopniał do 833,26 RM²⁴. Z kolei na III sesji III landtagu górnośląskiego w marcu 1931 roku dokonano podobnej do X landtagu na Dolnym Śląsku zmiany statutu, która wprowadziła analogiczny podział ubezpieczeń, zwłaszcza wprowadzenie ubezpieczenia autocasco²⁵. Z drugiej strony podczas omawiania sytuacji gospodarczej towarzystwa (zatwierdzanie stanu za rok 1929/1930) okazało się, że sądy o niewydolności towarzystwa górnośląskiego, które wcześniej głośzono w latach dwudziestych, teraz w wielkim kryzysie stawały się rzeczywistością. Wspomniany rok zamknął się co prawda zyskiem 235 tys. RM, ale coraz bardziej widziano, jak się wyrażono, „plajtę przed oczami”, co potwierdzało sądy ekonomiczne landtagu dolnośląskiego (zresztą w sprawie Krajowego Zakładu Ubezpieczeń Śląska i towarzystwa ubezpieczeń za życie, które były niepodzielone, odbyto debatę, relacjonując podane wyżej stanowisko landtagu dolnośląskiego).

Górny Śląsk dodatkowo rujnowały ubezpieczenia komunikacyjne. Mimo posiadania znacznie mniejszej liczby samochodów niż w drugiej prowincji, wypłaty odszkodowań były drastycznie wyższe. Mianowicie w roku 1929/1930 na Dolnym Śląsku wypłacono odszkodowania na sumę 82 tys. RM, na Górnym zaś aż na 268 tys. RM. Wynikało z tego, że umiejętności jazdy w prowincji górnośląskiej były mniejsze niż na Dolnym Śląsku. Dodać należy, że wspomniana suma 235 tys. RM była o około 34 tys. RM wyższa niż czysty dochód z roku 1928/1929²⁶. Tendencje te utrzymały się w sprawozdaniu za następny rok (1930/1931, IV landtag w marcu 1932 roku), czysty dochód spadł jeszcze bardziej do 271 124,90 RM (łącznie stan polis szacowano na 24 643 824 RM). Gdyby ubezpieczeni chcieli natychmiast wycofać wkłady, towarzystwo musiałoby ogłosić bankructwo. Okoliczności nie były korzystne, gdyż sytuacja gospodarcza Górnego Śląska pogarszała się z każdym miesiącem²⁷. Nie zachowały się natomiast bliższe informacje o roku 1931/1932, który omawiano na ostatnim V landtagu górnośląskim w kwietniu 1933 roku, obradującym już w początkach III Rzeszy²⁸.

1929 — Grottkau [maszynopis, Ratibor 1929], *Stenographischer Bericht...*, s. 101 i 102, do niezachowanego Drucksache nr 136.

²⁴ *Ibidem*, *Stenographischer Bericht...*, s. 98 nn., do niezachowanego Drucksache nr 135.

²⁵ *Beschlüsse des 3. Oberschlesischen Provinziallandtages — 3. Tagung — vom 25. bis 27. März 1931* [zaginęły protokoły sesji 1 i 2, obie w 1930 r.], *Stenographischer Bericht...*, s. 54 n., do niezachowanego Drucksache nr 20, ale jest natomiast sama uchwała, zob. w końcowej części s. 16 i 17, uchwała z 26 marca 1931 r.

²⁶ *Ibidem*, *Stenographischer Bericht...*, s. 51 nn., do niezachowanego Drucksache nr 5, natomiast jest sama uchwała, zob. w końcowej części s. 3, uchwała z 26 marca 1931 r.

²⁷ *Beschlüsse des 4. Oberschlesischen Provinziallandtages (16.–18. März 1932)*, *Stenographischer Bericht...*, s. 90 nn., do niezachowanego Drucksache nr 15, natomiast jest sama uchwała, zob. w części z uchwałami s. 15, uchwała z 17 marca 1932 r.

²⁸ *Beschlüsse des 5. Oberschlesischen Provinziallandtages von 10. bis 11. April 1933*, uchwała Drucksache nr 13 z 11 kwietnia 1933 r.

Zestawienie wpływów i wydatków rzeczywistych Krajowego Zakładu Ubezpieczeń Śląska (1891–1937)*

Rok budżetowy	Wpływy rzeczywiste	Wydatki rzeczywiste	Rok budżetowy	Wpływy rzeczywiste	Wydatki rzeczywiste
1891/1892	15 756 230,93	8 507 012,93	1915/1916	56 062 923,75	56 062 923,75
1892/1893	14 263 423,77	8 668 777,25	1916/1917	82 242 175,81	82 242 175,81
1893/1894	13 728 790,56	8 580 832,16	1917/1918	60 081 682,33	60 081 682,33
1894/1895	13 780 718,37	8 536 452,01	1918/1919	83 500 982,53	83 500 982,53
1895/1896	17 047 887,00	10 408 044,22	1919/1920	91 833 084,31	91 833 084,31
1896/1897	10 107 148,42	10 107 148,42	1920/1921	188 297 480,63	188 297 480,63
1897/1898	13 627 842,54	13 627 842,54	1921/1922	192 316 104,43	192 316 104,43
1898/1899	10 452 293,53	10 452 293,53	1922/1923	947 360 988,31	1 475 884 382,81
1899/1900	12 081 705,66	12 081 705,66	1923/1924	34 163 982 517 081 063,30	34 163 982 517 081 063,30
1900/1901	12 386 421,40	12 386 421,40	1924/1925	nie obliczono	nie obliczono
1901/1902	13 858 821,07	13 858 821,07	1925/1926	32 790 152,40	26 751 304,49
1902/1903	15 472 892,26	15 472 892,26	1926/1927	44 345 412,18	47 833 009,69
1903/1904	15 319 895,89	15 319 895,89	1927/1928	66 279 199,66	66 279 199,66
1904/1905	15 900 664,18	15 900 664,18	1928/1929	79 172 452,21	79 172 452,21
1905/1906	16 924 647,45	16 924 647,45	1929/1930	83 644 389,27	83 644 389,27
1906/1907	18 152 404,54	18 152 404,54	1930/1931	77 416 787,75	77 416 787,75

1907/1908	18 569 828,10	18 569 828,10	1931/1932	65 912 042,31	65 912 042,31
1908/1909	19 800 893,71	19 800 893,71	1932/1933	57 530 951,89	57 530 951,89
1909/1910	21 009 803,44	21 009 803,44	1933/1934	50 748 470,15	50 748 470,15
1910/1911	22 055 458,08	22 055 458,08	1934/1935	69 673 047,59	69 673 047,59
1911/1912	25 070 381,35	25 070 381,35	1935/1936	60 473 873,63	60 473 873,63
1912/1913	29 121 364,22	29 121 364,22	1936/1937	69 089 477,05	69 089 477,05
1913/1914	31 025 521,43	31 025 521,43	1937/1938	72 452 596,96	72 452 596,96
1914/1915	42 049 619,90	42 049 619,90	dalej brak danych		

* Opracowano na podstawie cytowanych wyżej sprawozdań rocznych. Ze szczegółowych tam obliczeń wynika, że zasadnicza część dochodów pochodziła ze składek ubezpieczeniowych od osób chorych.

Wyniki *Provinzial-Lebensversicherungsanstalt* (1912–1926 i 1938–1940, w latach 1927–1937 towarzystwa dolnośląskiego)*

Rok budżetowy R.1 = wielkie ubezpieczenia ^a R.2 = ubezpieczenia ludowe ^b , od 1922/1923 tylko jedna grupa łącznie, od 1930/1931 podział znowu na R.1 jako wielkie ubezpieczenia na życie i R.2 małe ubezpieczenia na życie (od 1931/1932 jako ubezpieczenie na wypadek śmierci) R.3 = ubezpieczenia obowiązkowe i wypadkowe R.4 = ubezpieczenia komunikacyjne (od 1931/1932 jako autocasco)	Nadwyżki z poprzedniego roku	R.1 — Dochody z kapitału zakł. (od 1920/1921 tak jak w R.2 wpływy ze składek ubezpieczenia na wypadek śmierci) Od 1922/1923 dwie sumy składki i wpłaty pieniężne, od 1930/1931 w R.2 ponownie wpływy ze składek ubezpieczenia na wypadek śmierci	Odsetki	Różnica kursów	Wpłaty od ubezpieczonych, w R.2 brak tej pozycji od 1930/1931	Dochody szczegółowe	Wpływy łącznie	Wydatki łącznie ^c
1912/1913R	brak	459 419,95	396 42,75	brak	206 107,55	41 898,85	747 069,10	741 724,79
1913/1914R	319 648,29	663 819,87	525 73,88	1670,43	262 190,33	22 398,00	1 322 300,80	1 295 256,81
1914/1915R	783 445,11	774 560,18	633 67,13	1523,32	285 902,62	25 593,13	1 934 391,49	1 934 391,49
1915/1916R	1 318 693,00	826 231,58	978 79,88	brak	340 445,85	52 130,52	2 635 380,83	2 631 871,97

1916/1917R.1	1 852 813,07	872 778,74	119 700,07	brak	314 029,90	3 167,10	3 190 992,88	3 176 409,84
1916/1917R.2	454 454,58	381 929,30	26 288,89	brak	92 495,80	154 628,68	1 109 97,25	1 108 690,41
1917/1918R.1	2 563 958,10	913 650,02	180 617,89	brak	268 412,23	110 683,94	4 037 322,18	3 881 615,81
1917/1918R.2	730 707,67	1 961 804,84	36 150,29	brak	101 245,85	87 800,06	2 917 708,71	2 895 129,37
1918/1919R.1	3 358 961,65	1 299 976,52	169 708,28	brak	620 071,29	67 771,56	5 516 489,30	5 360 028,81
1918/1919R.2	2 348 879,17	3 776 961,55	177 272,46	brak	223 250,64	646 279,88	7 172 643,70	7 097 791,86
1919/1920R.1	4 472 992,78	5 050 744,17	375 203,60	24 541,45	2 405 948,38	42 276,11	12 371 706,49	12 206 585,83
1919/1920R.2	5 520 411,27	2 667 118,80	366 892,12	44 171	272 982,44	1 781 251,72	10 652 827,35	10 566 831,72
1920/1921R.1	8 576 994,29	5 339 619,24	547 609,51	6 509,90	2 188 815,48	4 484,08	16 664 032,50	16 513 025,07
1920/1921R.2	7 792 549,46	3 019 103,54	468 363,61	30 173,75	56,17	70 003,33	11 380 249,86	11 305 342,02
1921/1922R.1	12 181 682,63	11 226 960,43	843 594,88	15 326,65	4 387 602,66	9 719,69	28 664 886,94	28 338 930,34
1921/1922R.2	10 313 449,25	4 603 242,27	644 226,76	57 937,03	473 828,33	28 072,30	16 120 755,94	16 039 857,68
1922/1923R	31 813 833,82	103 700 276,27	1 115 704,53	brak	29 850 068,08	297 773,56	169 152 505,90	168 486 661,78
1923/1924R		2 514 849,64	47 518,74					
1924/1925R	248 133,45	1 174 921,92	1 950,61	6 353,28	293 998,92	1 381,77	1 742 122,07	1 628 605,81
1925/1926R	409 219,63	2 425 634,83	17 332,73	brak	543 994,89	2 194,74	3 479 273,91	3 273 465,32
1926/1927R	1 535 068,70	3 534 056,24	98 229,82	53 116,66	578 523,36	4 133,48	5 794 780,94	5 450 781,31
1927/1928R	2 916 414,32	3 587 780,63	89 882,50	88 774,93	1 206 342,95	6 390,77	8 028 449,90	7 628 487,78
1928/1929R	4 918 980,73	4 653 997,62	222 746,30	49 399,86	753 031,97	18 405,96	10 792 444,60	3 328 991,41
1929/1930R.1+R.2	7 394 951,55	5 209 825,79	398 628,46	66 246,84	651 993	11 791,62	14 075 379,71	13 506 006,70
1929/1930R.3	708 809,98	2 046 576,98	740 570,91	brak	1 068 406,38	5 111,76	3 870 912,65	3 854 257,52
1929/1930R.4	25 591,09	278 701,79	42 007,55	brak	153 829,53	brak	459 473,81	456 637,57
1930/1931R.1	7 941 315,42	3 782 496,16	1 351,40	47 745,63	711 444,40	10 183,36	13 155 735,18	12 601 773,82
1930/1931R.2	2 177 482,70	2 674 486,69	662 550,21	13 584,66	0	1 839,69	5 080 067,65	4 799 289,19
1930/1931R.3	909 654,16	2 205 057,37	212 673,91	brak	2 324 629,07	9 108,76	5 495 968,10	5 433 408,55
1930/1931R.4	29 702,24	289 519,47	?	brak	200 418,36	brak	521 590,68	509 943,77
1931/1932R.1	10 570 257,86	3 766 982,72	855 900,11	51 479,82	620 719,60	11 234,16	15 876 574,27	15 260 197,74
1931/1932R.2	3 218 453,92	3 177 453,24	267 104,93	17 078,61	0	1 744,53	6 681 844,23	6 381 057,56
1931/1932R.3	2 198 366,84	2 263 624,43	135 783,03	8 785,30	1 116 631,62	7 413,36	5 730 604,58	5 616 015,94
1931/1932R.4	135 299,69	239 545,81	6 503,08	420,75	119 400,69	brak	501 170,02	469 158,08
1932/1933R.1	13 223 628,63	3 324 629,63	872 065,26	25 449,94	420 095,79	956 303,82	18 822 173,07	18 204 672,58
1932/1933R.2	4 579 126,56	3 244 323,29	382 209,91	9 093,77	brak	1 310,45	8 396 063,98	8 080 980,61

1932/1933R.3	2 529 929,72	2 037 797,85	26 966,84	4 082,17	1 018 432,80	16 164,44	5 633 373,82	5 560 910,38
1932/1933R.4	181 399,17	156 905,41	5 273,71	317,10	65 898,59	brak	409 793,98	371 304,75
1933/1934R.1	14 856 388,45	3 220 461,03	925 216,22	52 042,92	499 635,25	20 777,49	19 574 521,36	18 834 997,23
1933/1934R.2	6 251 482,97	3 370 687,09	440 790,95	24 651,91	brak	34 871,03	10 122 483,95	9 618 614,92
1933/1934R.3	2 698 822,65	1 913 732,08	70 001,61	9 726,43	843 722,48	34 223,29	5 570 228,54	5 478 704,02
1933/1934R.4	229 497,64	121 061,93	8 148,63	811,27	51 110,45	5 360,00	415 989,92	365 381,81
1934/1935R.1	16 308 223,19	3 556 860,32	934 342,26	32 491,57	545 000,99	122 604,91	21 499 523,24	20 957 336,71
1934/1935R.2	7 978 138,24	3 711 153,24	525 109,87	18 617,85	brak	93 415,29	12 326 434,49	11 838 331,75
1934/1935R.3	2 965 240,39	2 021 358,84	54 220,56	6 283,10	1 097 153,13	145 309,92	6 289 565,94	5 972 110,89
1934/1935R.4	235 725,55	132 071,79	5 994,43	462,84	38 402,85	12 763,95	425 421,41	405 717,66
1935/1936R.1	18 149 871,83	3 715 106,73	986 057,23	104 733,17	585 430,00	43 835,20	23 585 034,16	22 855 046,83
1935/1936R.2	5 056 150,16	2 166 996,99	309 553,63	31 020,51	brak	79 686,51	7 643 407,80	7 341 902,46
1935/1936R.3	3 590 733,05	2 120 750,34	61 421,88	17 292,38	1 140 943,44	29 863,86	6 961 004,95	6 863 674,89
1935/1936R.4	226 510,13	162 402,28	5 808,07	1 116,13	79 784,26	3 171,88	478 792,75	478 792,75
1936/1937R.1	20 309 811,39	4 121 785,72	1 079 222,09	79 804,92	616 452,75	45 719,85	26 252 796,72	25 413 335,09
1936/1937R.2	5 712 746,72	2 340 993,18	335 097,48	23 683,76	brak	102 020,72	8 514 541,86	8 324 330,35
1936/1937R.3	3 910 884,28	2 462 482,16	63 425,42	12 941,21	1 031 952,64	26 416,34	7 508 102,05	7 100 260,08
1936/1937R.4	210 461,29	220 976,32	5 136,35	706,34	93 982,93	2 805,80	534 069,03	525 089,00
1937/1938R.1	22 864 718,23	4 436 503,68	1 146 161,78	110 226,05	650 822,08	36 772,63	29 245 240,45	28 483 463,93
1937/1938R.2	6 437 068,16	2 494 077,60	327 321,23	30 996,50	brak	95 674,54	9 385 138,03	9 184 560,11
1937/1938R.3	2 515 335,08	1 348 670,24	54 125,04	4 852,68	679 458,30	9 186,85	4 611 628,19	4 347 255,64
1937/1938R.4	1 956 277,63	1 551 981,52	44 453,31	5 535,10	803 337,04	7 203,58	4 368 788,18	4 223 645,56
1938/1939R.1	34 498 858,18	6 904 537,95	1 720 717,05	41 422,33	1 428 612,26	65 493,47	44 659 641,24	43 984 850,46
1938/1939R.2	15 662 923,31	6 111 174,97	810 524,63	19 336,83	brak	75 757,86	22 679 717,60	22 122 443,86
1938/1939R.3	3 434 875,09	1 927 867,53	70 231,91	1 742,75	893 321,75	7 729,35	6 335 768,38	6 125 775,70
1938/1939R.4	2 691 849,14	2 247 035,69	59 985,96	1 569,76	1 163 072,59	5 613,14	6 169 126,28	5 823 664,47
1939/1940R.1	38 599 505,94	8 294 118,30	1 922 296,25	116 782,25	1 304 850,60	50 860,90	50 288 414,24	49 361 842,40
1939/1940R.2	15 043 849,12	5 236 273,71	750 571,21	46 108,77	brak	140 280,63	21 217 083,44	20 910 885,17
1939/1940R.3	3 522 625,89	1 760 178,65	79 373,21	5 069,19	710 033,33	11 034,43	6 088 314,70	5 855 900,14
1939/1940R.4	3 141 996,70	2 210 667,63	76 457,06	5 642,07	880 164,74	4 630,08	6 319 558,28	6 173 182,18
1940/1941R.1	43 252 674,03	8 717 192,15	2 172 959,37	190 677,80	1 395 838,49	256 328,95	55 985 670,79	55 115 416,20
1940/1941R.2	17 179 967,22	5 482 555,30	867 505,97	85 000,94	brak	197 443,30	23 812 472,73	23 476 934,21

1940/1941R.3	3 592 617,54	1 815 904,23	70 920,12	8 747,50	1 088 214,01	24 845,98	6 601 249,38	6 527 562,93
1940/1941R.4	3 914 950,13	1 356 352,70	74 729,79	10 102,33	780 093,99	10 448,49	6 146 717,43	6 014 847,50
1941/1942R.1	49 007 893,70	10 020 082,83	2 469 685,70	197 032,37	836 676,96	1 919 692,83	62 723 064,39	62 505 875,39
1941/1942R.2	19 669 253,64	6 028 500,60	981 725,50	86 760,57	brak	209 667,03	26 975 778,94	26 975 778,94
1941/1942R.3	3 884 253,64	1 939 029,53	57 619,27	5 803,78	998 784,31	54 046,45	6 939 536,98	6 839 203,59
1941/1942R.4	3 455 498,16	1 617 076,39	59 583,25	6 514,45	789 970,32	8 980,32	5 937 622,93	5 848 756,77

* Opracowano na podstawie protokołów obrad landiagu oraz cytowanego wyżej *Bericht...*, Breslau [1913–1941]. W latach 1927–1937 tytuł *Verwaltungsbericht der Niederschlesischen Provinzial- Lebensversicherungsanstalt für das Jahr...*

^a W roku 1920/1921 jednorazowo pod nazwą ubezpieczenia na życie wraz z badaniami lekarskimi.

^b Od roku 1920/1921 pod nazwą ubezpieczenia bez badań lekarskich.

^c Wydatki obejmowały jako pozycje budżetowe różne rodzaje świadczeń oraz podatki. Ramy tej publikacji nie pozwalają na ich dokładniejszą analizę.

Towarzystwo ubezpieczeń obowiązkowych

Rok budżetowy	Nadwyżki z poprzedniego roku	Wpływy ze składek z ubezpieczeń wypadkowych i obowiązkowych	Dochody kapitałowe (odsetki)	Różnica kursów	Dochody z ubezpieczeń zwrotnych	Dochody szczególne	Wpływy łącznie	Wydatki łącznie ^a
1920/1921R	brak	458 043,52	6 729	0	85 155,09	274 343,93	824 271,54	876 302,08
1921/1922R	411 517,60	1 916 602,63	6 142,75	0	56 6816,41	179 366,82	3 080 446,21	3 080 185,64
1922/1923R	1 094 454,02	10 417 724,76	44 327,50	0	11 91 873,43	761 734,25	13 510 113,96	13 502 198,07
1927/1928R	642 245,54	1 701 263,80	48 679,61	0	626 330,58	3 153,34	3 021 672,87	3 016 063,26
1928/1929R	929 359,35	1 987 988,28	53 228,57	0	984 977,25	4 425,87	3 959 979,32	3 942 718,22

^a Wydatki obejmowały jako pozycje budżetowe różne rodzaje świadczeń oraz podatki. Ramy tej publikacji nie pozwalają na ich dokładniejszą analizę.

Stan aktywów *Provinzial-Lebensversicherungsanstalt* (1912–1926 i 1938–1940, w latach 1927–1937 towa-
rzystwa dolnośląskiego)*

Rok	Wysokość rezerw w RM	Rok	Wysokość rezerw w RM
1912/1913	1 073 126,20	1927/1928	8 324 954,64
1913/1914	1 049 030,98	1928/1929	11 622 038,07
1914/1915	859 016,04	1929/1930	14 240 823,68
1915/1916	3 349 910,63	1930/1931	18 647 969,27
1916/1917	4 534 325,29	1931/1932	23 295 031,47
1917/1918	6 993 041,03	1932/1933	26 755 177,10
1918/1919	12 341 042,44	1933/1934	27 375 625,51
1919/1920	26 625 439,01	1934/1935	34 043 593,54
1920/1921	34 948 121,39	1935/1936	32 414 997,52
1921/1922	47 280 801,31	1936/1937	36 091 012,47
1922/1923	111 450 377,88	1937/1938	40 660 521,57
1923/1924	nie ustalono — hiperinflacja	1938/1939	66 807 263,00
1924/1925	1 198 452,19	1939/1940	71 015 721,51
1925/1926	2 970 990,79	1940/1941	80 488 231,87
1926/1927	5 357 438,21	1941/1942	91 744 505,37

* Opracowano na podstawie protokołów obrad landtagu oraz cytowanego wyżej *Bericht...*, Breslau [1913–1941]. W latach 1927–1937 tytuł *Verwaltungsbericht der Niederschlesischen Provinzial-Lebensversicherungsanstalt für das Jahr...*

Towarzystwo Górnośląskie Ubezpieczeń Obowiązkowych (dane z lat 1930–1936)*

Rok budżetowy R.1 = wielkie ubezpie- czenia R.2 = małe ubezpiecze- nia (oba na życie) R.3 = chorobowe R.4 = obowiązkowe i wypadkowe R.5 = komunikacyjne (od 1933 nazwane autocasco)	Nadwyżki z poprzedniego roku	Wpływy ze składek z ubezpieczeń	Dochody kapitałowe (odsetki)	Różnica kursów	Dochody z ubezpieczeń zwrotnych	Dochody szcze-gólne	Wpływy łącznie	Wydutki łącznie ^a
1930/1931R.1+R.2	3 639 363,01	2 195 406,86	287 269,64	22 028,95	475 639,90	1 164,45	6 620 872,81	6 349 747,91
1930/1931R.3	16 914,16	44 614,37	904,80	brak	brak	34,84	62 468,17	52 417,49
1930/1931R.4	186 153,87	733 240,16	9 619,13	2 097,00	107 198,22	brak	1 938 308,38	1 937 280,80
1930/1931R.5	4 937,60	118 386,64	1 919,82	brak	79 450,05	brak	204 694,11	203 679,75
1931/1932R.1	3 572 288,65	1 470 392,19	2 591 919,78	19 251,08	499 215	2 613,90	5 823 680,60	5 683 034,80
1931/1932R.2	1 354 150,71	756 274,42	101 318,87	7 488,03	brak	6 013,79	2 225 245,82	2 105 298,54
1931/1932R.3	23 780,01	39 128,41	2 110,88	brak	brak	129,50	65 238,80	48 285,85
1931/1932R.4	834 830,84	724 063,27	34 358,58	686,14	574 010,51	253,61	2 168 202,95	2 167 150,27
1931/1932R.5	35 607,87	98 576,86	2 147,90	52,78	33 971,50	brak	170 356,91	167 417,12
1932/1933R.1	4 383 870,55	1 262 055,41	258 823,49	14 792,74	556 208,50	1 619,41	6 477 370,10	6 344 560,94
1932/1933R.2	1 501 965,39	1 118 552,84	103 896,10	6 771,02	brak	73 031,50	2 804 216,85	2 706 773,21
1932/1933R.3	41 114,79	8 204,20	1 873,79	brak	brak	21,00	51 213,78	47 548,57
1932/1933R.4	978 865,59	686 730,09	40 026,69	brak	317 568,24	15,20	2 023 205,81	1 970 421,78
1932/1933R.5	29 643,62	62 035,17	1 873,79	brak	21 307,83	7,00	114 867,41	109 714,19

1933/1934R.1	5 086 124,40	1 213 678,44	266 504,77	19 387,95	336 437,00	35 412,07	6 957 544,63	6 802 711,02
1933/1934R.2+R.3	1 972 322,00	1 242 038,28	125 285,60	9 351,46	brak	21 045,16	3 370 042,50	3 313 861,17
1933/1934R.4	951 978,74	688 973,24	34 603,29	654,85	347 089,30	28 672,91	2 026 172,33	1 983 458,39
1933/1934R.5	30 651,96	36 631,70	1 397,86	24,12	18 331,27	813,43	87 850,34	87 732,64
1934/1935R.1	5 554 166,00	1 380 157,84	248 213,79	76 930,58	415 596,04	86 347,09	7 761 411,34	7 611 522,99
1934/1935R.2+R.3	2 373 227,71	1 369 026,33	145 052,52	16 746,84	brak	1 458,65	3 905 512,05	3 820 977,59
1934/1935R.4	983 703,89	725 217,96	22 389,01	496,25	566 045,24	963,48	2 298 815,83	2 298 815,83
1934/1935R.5	35 965,24	46 179,61	675,32	brak	21 866,20	brak	104 686,37	100 634,72
1935/1936R.1	6 162 537,23	1 548 588,56	308 646,95	35 225,93	430 929,20	44 111,55	8 530 039,42	8 320 272,95
1935/1936R.2+R.3	2 676 733,11	1 658 783,32	172 817,25	19 840,68	brak	13 420,67	4 541 595,03	4 435 145,89
1935/1936R.4	1 111 984,84	776 533,06	19 833,13	387,61	414 528,44	615,94	2 323 883,02	2 248 920,63
1935/1936R.5	35 110,80	49 269,13	504,41	brak	21 896,05	brak	106 880,39	103 079,10
1936/1937R.1	6 933 600,42	1 728 779,24	335 077,83	17 433,26	524 632,07	27 267,49	9 566 790,31	9 405 508,38
1936/1937R.2+R.3	3 330 917,30	1 779 321,10	193 628,17	10 432,90	brak	4 121,34	5 318 420,81	5 211 747,91
1936/1937R.4	1 068 484,86	829 678,71	9 210,88	294,10	328 338,37	812,30	2 236 819,22	2 121 266,40
1936/1937R.5	41 984,38	57 490,00	247,25	brak	31 959,66	brak	131 681,29	126 971,85

* Opracowano na podstawie periodyku *Oberschlesische Provinzial- Lebens-Unfall- und Haftpflichtversicherungsanstalt in Ratibor, Verwaltungs-Bericht* [1930–1936].

^a Wydatki obejmowały jako pozycje budżetowe różne rodzaje świadczeń oraz podatki. Ramy tej publikacji nie pozwalają na ich dokładniejszą analizę.

Die Landesversicherungsanstalt in Schlesien in den Jahren 1914–1945

Zusammenfassung

Der Artikel stellt den zweiten Teil der Publikation über die Lebensversicherungsanstalt Schlesien dar. Analysiert wurde diese Institution in der Zeit ab dem I. Weltkrieg bis 1945, also zum Ende der deutschen Anwesenheit in Schlesien. Der Verfasser präsentiert die wichtigsten Ereignisse, die mit der Tätigkeit der Versicherungsanstalt in der komplizierten Zeit der Weimarer Republik und des Dritten Reichs verbunden waren. Aufmerksamkeit wird auf die Erweiterung des Angebots und der Versicherungsaufgaben sowie auf die Teilung der Anstalt in zwei neue Provinzen: die Nieder- und die Oberschlesische gerichtet. Die Arbeit wurde um tabellarische Aufstellungen bereichert.